

Acta sanctorum

quotquot toto orbe coluntur, vel a catholicis scriptoribus celebrantur, quae
ex Latinis et Græcis, aliarumque gentium antiquis monumentis

Quo dies nonus et decimus continentur

Bolland, Johannes

Parisiis et Romae, 1925

De Sanctis Martyribus Eusebio, Marcello, Hippolyto, Hadria Paulina, Neone,
Maria, Maximo, Martana Et Valeria Romae, Via Appia Commentarius
Praevius

[urn:nbn:de:hbz:466:1-72556](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-72556)

A

D

DE SANCTIS MARTYRIBUS

EUSEBIO, MARCELLO, HIPPOLYTO, HADRIA
 PAULINA, NEONE, MARIA, MAXIMO, MARTANA ET VALERIA
 ROMAE, VIA APPIA

TEMPORE
INCERTO

COMMENTARIUS PRAEVIUS

H. D.

Martyres
Graeci
nuncupati.

1. Turmam martyrum quos hoc versiculo designavit Damasus: Hic confessores sancti quos Graecia misit (1), martyrum graecorum vocabulo nuncupare mos invaluit. Non uno die passi leguntur. Maximum enim XIII kal. decembres sepultum esse, Paulinum, Marcellum et Eusebium XIII kal. novembres, Neonem et Mariam VI kal. novembres, Hadrianum et Hippolytum V idus novembres, Martanam et Valeriam IV idus decembres, ex Passione deducimus, quae pridie kalendas decembres, in festivitate eorumdem sanctorum legebatur (2). De his se acturos esse ad diem 2 decembres, cum Martyrologio romano, polliciti sunt decessores nostri (3). Qua ratione inductus fuerit Baronius ut eos IV nonas decembres fastis inscriberet, prorsus ignoramus, et cum hodie Hadriae et Hippolyti anniversaria dies recurrere censeatur, nulla causa est eosdem cum sociis in aliam diem referendi.

Passionis
codices.

2. Duobus in codicibus reperta sunt Acta martyrum graecorum.

V = Codex bibliothecae Vaticanae lat. 5696, membraneus, saec. XII exaratus (4). Fuit olim Sanctae Mariae ad Martyres, nec alius est ab illo quem saepe adducit Baronius cum in notis ad Martyrologium romanum tum in Annalibus ecclesiasticis. Acta SS. Eusebii et sociorum leguntur fol. 90^v-95. Ope huius codicis, quem solum novemat, integre et accurate illa primus edidit I. B. De Rossi (5). Codicis V apographa sunt Constantini Caietani in codice 96 bibliothecae Alexandrinae, Antonii Gallonii in codice H. 16 bibliothecae Vallicellanae, Antonii Bosii in codice H. 25 eiusdem bibliothecae (6).

P = Codex archivi Capituli Sancti Petri in Vaticano A. 5, membraneus, saec. XI exaratus (7). Fol. 24^v-29: Passio sanctorum Maximi, Eusebi presbyteri, Marcelli diaconi, Adrie, Ypoliti, Pauline, Neonis, Marie, Martane, Varerie. Legenda autem dicitur sub dierum idus novembres, quae lectio corrupta videtur ex sub die V idus novembres. Passio integra non est nec desunt variantes lectiones, quas ad oram paginis inferiorem reperies.

B = Baronii recensio in Annalibus ad annum 259, n. VIII. E codice V martyrum graecorum Acta editurus hisce utitur verbis: « Quae quidem hic subicere operae pretium duximus, tum quod

legitima esse sciamus, tum etiam quod quasdam res gestas a Stephano papa habeant simul intextas, eademque diebus et consulibus consignata sint, quae ex manuscripto antiquo codice vetustate prope consumpto, cuius in notationibus meminimus, a temporis edacitate vindicata, et mendis compluribus, quantum licuit, emaculata, nunc primum in lucem prodeunt. » Nullum alium codicem praeter V Baronio praesto fuisse ex his satis efficitur, eiusque menda sola coniectura sustulit, quamquam iis formulis utitur quae de varia lectione ab altero teste suppedilata vulgo adhibentur, ut cum scribit Acilio AL. Lucillo, Mummium AL. Maximum; quod vero hinc inde narratio contracta est, id Baronii forficibus impulandum est. Rossio quippe assentimur opinanti recensionem Actorum quae Annalibus ecclesiasticis inserta est non alii quam ipsi Baronio debere, Gallonii autem apographum, quod in codice Vallicellano H. 9 servatum est, ex opere Baroniano exscriptum esse (8). Et quoniam eadem recensione, quae in Surianum corpus, inde a quarta editione admissa est, usi sunt scriptores quotquot ante Rossium de martyribus graecis dixerunt, praecipuas quasdam eiusdem lectiones notare haud superfluum visum est.

3. Quenam de Actis censura ferenda sit, ex temporum ratione, ex rebus narratis, ex locorum condicione, maxime ex libelli tenore diiudicandum est. Temporis nota quae Passioni praefixa est: Valeriano et Lucillo consulibus plana est, signatque annum Christi 265. Verum hoc anno neque sedebat Stephanus papa (254-257), neque imperabat Decius (249-251), neque Urbi praefectus erat Maximus (255-256), quemadmodum placuit hagiographo. Corruptam formulam censent, eamque variis modis sanare conati sunt qui hisce Actis non omnem fidem detrectant. Valerio et Acilio scripsit Baronius, qui consules sunt anni 256; sed minus feliciter, nam cognomine, non gentilicio consules designari solent, ita ut Maximo et Glabrione cos. annus 256 exprimatur (9). Neque aptior est Pearsonii (10) emendatio, qui Lucillo Lucinium substituendum esse coniecit; Lucinius enim seu Licinius Gallieno nomen est, qui consul fuit anno 257. Tam vero annum 257 non alia quam hac formula Valeriano et Gallieno cos. scriplor designare potuisset. Aliter res componi posse censuit Rossius, qui haec Acta nostra e genuinis et antiquioribus

(1) IHM, *Damasi epigrammata*, n. 12, v. 7. — (2) BHL. 3970. — (3) Act. SS., Oct. t. VIII, p. 814. — (4) *Catal. Lat. Vatic.*, p. 135. — (5) BHL. 3970. — (6) *Catal. Lat. Rom.*, pp.

183, 437, 445. — (7) *Catal. Lat. Rom.*, p. 16. — (8) *Roma Sotterranea*, t. III, p. 201. — (9) DE Rossi, t. c., p. 210. — (10) *Annal. Cypriani*, p. 57.

fluxisse

A fluxisse existimabat. Principio quidem scriptum erat: Valeriano III et Gallieno II cos., quae nota est anni 255, vel: Valeriano III et Gallieno III cos., quae est anni 257. Qui autem saec. VII vel VIII Acta retractavit, alterius consulis nomen non agnovit, et pro Gallieno Lucilium posuit. Ut hanc sequeretur coniecturam ea potissimum ratione ductus fuit Rossius quod Maximus praefectus Urbi erat viventibus Valeriano imperatore et Stephano papa; Decii nomen ab interpolatore inductum fuerit (1).

mira confusio. 4. Et haec quidem acute, ut solet, evoluit Rossius, nullo tamen pacto demonstrat Actis martyrum graecorum vetustiorum et a coaevio teste exaratum libellum praeluxisse. Neque enim satis est Maximi praefecturam cum Stephani et Valeriani aetate non pugnare. Maximus enim hagiographorum usibus acommo-datatum nomen est, et in ipsis S. Stephani Actis Maximus quidam consul inducitur (2), perperam sane; nec mirum, cum omnium consensu Passio S. Stephani aevo sequiore conscripta vel potius conficta sit (3). Nec aliter de Passione martyrum graecorum sentiendum. Pertinet enim certo certius ad genus illud litterarum quod tum aliis plurimis Passionibus, tum maxime martyrum romanorum Gestis constituitur (4). Iis enim simillima est tum rebus ipsis, tum tota narrandi ratione. Solent qui talia conscripserunt, martyrum plurimorum, qui variis temporibus passi sunt, vicinis tamen in locis sepulti iacent, gesta in unam historiam conflare, sanguinis coniunctionibus eosdem connectere, singulisque suas partes distribuere, nulla plerumque temporum habita ratione. Prolixa in hisce Passionibus tum cum magistratibus tum etiam cum suis sancti perpetuo miscet colloquia, quae in Actis genuinis frustra requiras, in recentioribus autem et de industria compositis vulgaria sunt. Quare si plurima hic permixta reperies et in unum congregata quae ad Decii, ad Valerian, ad Diocletiani etiam persecutiones referri videntur, id non ex oscitantia eorum est qui antiquam Passionem retractarint, sed ipsius primi scriptoris opera qui id unum in mente habuit, ut legentium pietati alenda consulere.

C Sepultura 5. Nec quicquam auctoritatis Actis illis accedit eo quod locorum diligens census habitus fuisse videatur. Alia enim est factorum, quae praeter-eunt, alia locorum quae immota sunt ratio, eaque confingere hagiographi raro deprehenduntur. Porro in Passionibus duplex est discernenda locorum series: illa dico in quibus martyres vivi degere ac moveri dicuntur, et loca sepulturae. Iamvero aliud est Forum Traiani, custodiam Mamertini, insulam Lycaoniam, arenaria in via Appia recte nominari, aliud martyres nostros in iis locis vixisse vel eo deductos fuisse; hoc certe non illud in fabu-

litoris arbitrio est. Aliter omnino de martyrum sepultura dicendum. Romanis enim religioni erat corpus humatum quodvis, nulla instante necessitate, alio transferre; eiusdem autem sub iuris, in ecclesia quoque recepti, tutela per multa saecula sanctorum reliquiae intactae remanserunt. De prima ergo martyrum sepultura ex ipsa collidiana fidelium veneratione constabat.

6. Nec mirum proinde testimoniis certissimis confirmari quae hagiographus de martyribus in coemeterio Callisti sepultis asserit. Ita Itinerarium a Gulielmo Malmesburiensi dictum: et in altera ecclesia sancta Sotheris et non longe pausant martyres Hippolytus, Adrianus, Eusebius, Maria, Martha, Paulina, Valeria, Marcellus et prope papa Marcus in sua ecclesia (5). Ad viam Appiam etiam spectant elogia metrica martyrum graecorum (6), de quibus mox dicemus, quae in sylloge epigraphica Turonensi nuncupata servata sunt. Et in hac quidem sylloge, quae teste Rossio (7) exactissimo ordine itinerario disposita est, carmini Damasiano de S. Eusebio (8) subnexa sunt elogia illa; crypta autem S. Eusebii pars est coemeterii Callisti. Testem tandem habemus ipsum Damasum, qui inter sanctos quorum corpora eadem in necropoli condita sunt confessores sanctos quos Graecia misit (9) collocat. Nec omittendus titulus quem ex hypogaeo viae Appiae Regium asportatum fuisse demonstravit Rossius (10):

SECVLARIS
DEP. V IDVS SEPB
AD EPOLITV
QVI VIXIT AN
NOS DVO SEMIS

Secularis igitur non ad Hippolytum, celeberrimum viae Tiburtinae martyrem, depositus est, sed ad illum qui agmen martyrum graecorum ducit. Hos proinde in coemeterio Callisti quiescere citra dubium est, et quidem in ea regione quae tum S. Sotheris tum S. Marci papae basilicis insignis erat. Hanc autem aream inter viam Appiam et Ardeatinam extendi ad septentrionem cryptae quam dicunt Summorum Pontificum, certum est, incertum quo demum loco ponendum martyrum graecorum sepulchrum, quod nec ullo sui vestigio nec minimo litterati marmoris fragmento adhuc designatum est. Id autem coniectura assequi eo difficilius videtur quod ipsi christianae antiquitatis studiosi qui Romae versantur de situ ecclesiarum certent (11). Donec ergo perspicua e Callistiano solo indicia eruta fuerint, satis nobis erit optimis argumentis comprobari cultum martyribus graecis in coemeterio Callisti redditum, inde saltem a saeculo IV.

7. Priusquam ad alia progrediemur, de carmine epigraphico syllogae Turonensis dicendum, quod

AUCTORE
H. D.

in coemeterio
Callisti.

E

F

Carmen
epigraphicum.

(1) DE ROSSI, t. c., p. 210-12; cf. *Bullettino*, 1884-1886, p. 119; 1887, p. 65. — (2) *Act. SS.*, Aug. t. I, p. 139. — (3) Maximi praefecti nomen ab hagiographo lectum esse non in fastis sed in titulo quoquam crediderim, ut puta illo, qui haud longo a martyrum graecorum sepulchro repertus est: D. M. S. FL. BALBILLA VIXIT ANN. XXVIII. MENSES VI. DIES XII. REQUIEVIT IN PACE MAMERTINO ET NEBIDDA COSS. PRAEF. URB. MAXIMO V. KAL. FEB. Apud DE ROSSI-GATTI, *Inscript. christ. Urbis Romae*, Suppl. n. 1503. — (4) Cf. *Anal. Boll.*,

t. XVI, p. 235-52; DELEHAYE, *Les Passions des martyrs et les genres littéraires*, p. 230. — (5) DE ROSSI, t. I, p. 181, t. III, p. 193. — (6) DE ROSSI, *Inscriptiones christ. Urbis Romae*, t. II, p. 66-67, n. 25, 26. — (7) T. c., p. 59. — (8) IHM, t. c., n. 18. — (9) IHM, t. c., n. 12, v. 7. — (10) *Roma Sotteranea*, t. III, p. 213-15. — (11) DE ROSSI, t. c., p. 213-22; WILPERT, *Beiträge zur christlichen Archäologie*, in *Römische Quartalschrift*, t. XV (1901), p. 32-49; O. MARUCCHI, *Nuovo Bullettino di archeologia cristiana*, t. XI (1905), p. 191-230.

bipertito

AUCTORE
H. D.

bipertito ita traditum est ut prior pars a versu Nata Maria simul caro cum fratre Neone exordialur, altera autem a verbis Horum virtutes, seu melius, ut recte notat Rossius, a versu Olim sacrilegam quam misit Graecia turbam (1). Duobus ex codicibus Closterneoburgensi et Goeltweihensi syllogem accuratissime reddidit Rossius (2). Nos titulum utrumque ex eiusdem editione proferemus, habita ratione lectionum quibus codicum scripturam emendavit. Maximi momenti inscriptio est, cum martyrum historiam paucis comprehendat, et, quod in re epigraphica perrarum est, Passionis eorumdem mentionem inciat:

Horum virtutes quem Passio lecta docebit.

Qui tituli partes cum Rossio eo ordine legunt quo in codice collocatae sunt, tum versiculos nonnullos excidisse existimant, tum gestorum seriem enarrari ab illa quam in Passione nunc habemus paululum diversam; hinc etiam confirmari quae de fonte antiquo, non superstite, Rossius coniciebat. Verum argute observavit v. cl. L. Duchesne carminis partes, duplici, ut videtur, columna parieti inscriptas, perverso ordine a collectore exceptas esse, iisque interversis nullum hiatus nullamque a Passione discrepantiam apparere (3). Interim repertum est prope ecclesiam Sanctae Mariae ad Montes frustulum lapidis, quo paucae syllabae dextrae columnae, saeculi VI litteris inscriptae erant, simul cum nota temporis SVB DIE V ID. NOV. quam codex non servavit (4). Itaque nihil obstat quominus ex Actis quae supersunt, carmen fluxisse dicamus, et illam ipsam, vel saltem similem recensionem hisce verbis designari: Horum virtutes quem Passio lecta docebit.

Dies cultus

8. De temporum notis quae carmini, debito ordine restituto, tum praefixae tum subiectae leguntur, haec observanda sunt. Prior: V ID. NOV. quam ex solo lapide habemus, ipsa Passione confirmatur; altera: XIII KAL. IVN., quam soli exhibent codices, emendatione eger videtur, cum omnes, nullo excepto, tribus ultimis anni mensibus martyres graeci passi legantur. Illam tamen intactam relinquimus, variis ducti rationibus quas suo loco exponemus. Quaerendum enim prius est fiane martyrum illorum commemoratio in fastis sacris. Et quidem ut a libris liturgicis omnino exulant, ita et a martyrologiis quae historica nuncupantur Bedae, Adonis, Rabani, Notkeri, Usuardi, quorum nemo unus eorum Passionem legit. De solis codicibus hieronymianis inquirendum (5). In plenioribus nulla est annuntiatio quae ad eosdem certo referenda sit, iis saltem anniversariis diebus qui in Passione recensentur, scilicet 20 octobris, 27 octobris, 9 novembris, 19 novembris, 30 novembris, 10 decembris. In codicibus contractis, quibus identidem codicum deperditorum vestigia deprehenduntur, nomina nonnullorum ex graecis inscripta esse notavit Rossius (6), verbi gratia in breviario Gellonensi (7). V id. nov., Hippolyti et Hadriae; XIII

kal. dec., item Romae Maximi; IV id. dec., Martanae et Valeriae festa nuntiantur. Verum haec non antiqua martyrologii exemplaria repraesentare recte statuit Duchesne, sed e codice quopiam Passionis interposita esse (8). Idem dicit de die XIII kal. nov., ubi solius Neonis meminit breviarium, licet in nostris codicibus Passionis Neon VI kal. nov. occubuisse dicatur.

9. Neonis et Mariae nomina inter corruptelas codicum pleniorum sibi deprehendere visus est Rossius, ad diem qui eorumdem depositionis est, VI kal. nov., ubi Romae Marciani al. Mariani, Mariniani pro Maria scriptum sit, Neon vero varias induerit formas, ut puta Noconi, Niconi, Nocomini. At lectio Marciani nequaquam corrupta est, neque ad Romam referenda est, cum ex syriaco constat Marcianum quendam Antiochiae die 26 octobris seu VI kal. nov. coli; eius autem commemoratio ex more hieronymianorum postridie iteratur, et quanquam in uno codice Augustano Sancti Udalrici (9) Neonius scriptum est ubi ceteri Nocomis vel quid simile praebent, id casu factum esse crediderim.

10. Attentius consideranda sunt quae in martyrologio hieronymiano leguntur non quidem XIII kal. iunii, ut habent apographa carminis epigraphici, sed XIII kal. iulii: dempta etenim commemoratione Mediolanensi translationis sanctorum martyrum, Honorio et Evodio consulibus (an. 386) et Petri cuiusdam ceterum ignoti, remanent in codicibus W et B Hippolytus et Marcellus, in E solus Marcellus; unde oritur suspicio lapicidae vel librarii errore iun. pro iul. scriptum esse, et martyrum graecorum antesignanos die 19 iunii fastis hieronymianis inscriptos esse. Utique non noster sed alter Hippolytus est, si codex Bernensis sequendus erit, quippe qui nuntiet Romae in cemeterio Yppoliti via Tiburtina. Bernensis lectionem emendare non ausus est Rossius (10), maluitque titulum ex Passione corrigere et IVN cum NOV commutare. Nobis tamen non ita displicet e codice Bernensi, qui omnium consensu ab interpolationibus immunis non est, verba illa via Tiburtina, velut ex recordatione celeberrimi cognominis inducta, expungere et ita laterculum restituere: Romae in cimiterio <Callisti> Yppoliti et Marcelli. Certam esse lectionem non contendo.

11. Difficultas est in laterculo XIII kal. dec.: in Cesarea Cappadocia Maximi, uti est in codicibus plenioribus; in breviario vero Gellonensi: Romae Maximi. In Adone: Romae via Appia natalis sancti Maximi presbyteri et martyris qui persecutione Maximini passus positus est ad sanctum Sixtum. Horum primus certe romanus non est, cum in syriaco hoc ipso die inscriptus sit Μάξιμος ζωοεισαγωγος. Breviarium Gellonense Acta nostra excerptisse iam diximus. Undenam Ado sua depromserit non liquet. Acta extitisse Maximi presbyteri quae aetatem non tulerint coniectura non est improbabilis. De Maximo pres-

(1) Inscriptiones christianae Urbis Romae, t. c., p. 67, n. 25. — (2) Ibid., p. 61. — (3) Revue du Monde catholique, t. LII (1877), p. 325-28; cf. Anal. Boll., t. XVI, p. 239-40. — (4) G. GATTI in Notizie dei Scavi, 1887, p. 178; Bullettino Comunale, 1887, p. 257; DE ROSSI, Bullettino di archeologia cristiana, 1887, p. 60-65. — (5) DE ROSSI, Roma Sotterranea, t. III,

p. 197-200. — (6) T. c., p. 198. — (7) Cod. Parisiensis bibl. Nat. lat. 12048. Cf. Act. SS., Nov. t. II, p. [xxx]. — (8) Revue du Monde catholique, t. c., p. 326; Act. SS., t. c., p. [xxx]. — (9) Act. SS., Iun. t. VII, part. II, p. 22. Cf. Act. SS., Oct. t. XII, p. 183. — (10) Roma Sotterranea, t. III, p. 198.

A hitero qui martyr effectus est mentio habetur in Libro Pontificali (1); eundem ab hagiographo inter martyres graecos cooptari et pro presbyteri commentariensis munere donari potuisse, nemo mirabitur qui sanctum Hippolytum ex presbytero militem, Nereum et Achilleum e militibus eunuchos factos in gestis martyrum romanorum recedat. Si haec vera non sunt, fortuito utriusque Maximi commemorationem in eundem diem incidisse dicendum erit.

Sanctorum reliquiae. 12. Quanto tempore reliquiae sanctorum martyrum graecorum intacta in coemeterio Callisti quieverint ignotum. Saec. XVI ineunte servabantur in ecclesia S. Agathae in Suburra, hac testante epigraphe (2):

OSSA SANCTORVM MARTYRVVM HYPOLITI ADRIAS MARIAE NEONIS PAULINAE DOMINANDAE DVARVMQVE SORORVM SVB LEONE IX. PONT. MAX. PER CRESCENTIVM ET GREGORIVM SARCOFAGO CONDITA.

B LVD. CYPRIVS PRESB. S. AGATHAE CARD. BE- NEVENT. TEMPLO INSTAVRATO ARAQVE ERECTA

DIGNIOREM IN LOCVM VT PAR ERAT TRANSLATA AUCTORE H. D. CONSTITVIT IVLIO II. PONT. MAX. M. D. IIII.

Ab hoc certe anno reliquiae in eadem ecclesia immolae remanserunt.

13. Ex una sylloge corporis Lareshamensis titulus Damasianus habetur (3) loci prorsus incerti, sed cuius sedes, iudice Rossio (4), inter viam Latinam et Appiam quaerenda est, qui duci agminis graecorum verisimiliter tribui potest. Quamquam res non admodum certa est, carminis verba describere iuvabit.

IAMDVDVM, QVOD FAMA REFERT, TE GRAECIA MI- [SIT ; SANGVINE MVTASTI PATRIAM CIVEMQVE FRATREM^a FECIT AMOR LEGIS. SANCTO PRO NOMINE PASSVS, INCOLA NVNC DOMINI, SERVAS QVI ALTARIA CHRIS- [TI, VT DAMASI PRECIBVS FAVEAS^b, PRECOR, INCLYTE [MARTYR.

^a Ita cod., ciuemque fratremque SARAZANI, DE ROSSI; ciuem fratremque fortasse IHM. — E^b GRUTERUS, DE ROSSI; foueas cod.

(1) DUCHESNE, *Le Liber Pontificalis*, t. I, p. 65; cf. p. xciv. — (2) DE ROSSI, *Roma Sotteranea*, t. III, p. 200. — (3) IHM, *Damasi epigram-*

mata, n. 52. — (4) *Inscriptiones christianae Urbis Romae*, t. c., p. 108, n. 57.

I. PASSIO SANCTORUM EUSEBII ET SOCIORUM MARTYRUM

Edita e codicibus bibl. Vaticanae lat. 5696 (= V), Capituli Sancti Petri in Vaticano A. 5 (= P). Nonnullae Baronii (= B) lectiones notatae sunt. Cf. *Comm. praev.* num. 2.

Pridie kl. decembris festiuitas sanctorum martyrum Eusebii presbyteri, Marcelli diaconi, Hippolyti, Hadrias, Paulinae, Neon et Mariae, Maximi, Martanae et Valeriae¹.

Hippolytus multos paganos

1. Valeriano et Lucillo consulibus¹, erat quidam vir nomine Hippolytus² monachus³, qui habitabat in criptis, seruiens Domino in absconditis suis⁴ ad quem multi⁵ christianorum occurrerant ad audiendam doctrinam apostolorum. Et dum frequenter ad eum uniuersa turba concurrerent, crescebat quotidie turba christianorum, qui ex paganis conuertebantur et baptizabantur, temporibus beati Stephani episcopi romani. In ipsis diebus veniens praefatus Hippolytus misit se ad pedes beati Stephani et deducebat⁶ ad eum ex doctrina sua⁷ multos ex paganis, et bap-

tizabantur⁸. Dum haec frequenter fierent et populus Domini in fide cresceret, divulgatum est Valeriano a quodam Maximo⁹, praefecto Urbis (1), qui talem suggestionem dedit Valeriano¹⁰ dicens: « Vir capacissime¹¹ et amice pacis, peruenit ad sensum conscientiae nostrae esse quemdam virum christianum qui¹² seducit populum, et pene media plebs civitatis romanae¹³ ad eum concurrat; et Capitolium deseritur¹⁴, et omnis cultura templorum desolatur¹⁵. » Hoc audiens Valerianus praecurrens nuntiavit Decio Caesari. Tunc Decius repletus gaudio¹⁶ dixit: « Iubemus omnes a cultura Capitolii non recedere, et deo Iovi sacrificium offerri¹⁷. »

2. Hoc audiens Hippolytus monachus nuntiavit sancto Stephano episcopo. Tunc beatus Stephanus, collecta multitudine christianorum, coe-

ad Stephanum papam ducit.

Lemma. —¹ incipit passio sanctorum Maximi, Eusebii presbyteri, Marcelli diaconi, Adrii, Ypolliti, Pauline, Neonis, Marie, Martane, Varerie sub dierum idus novembris P.

1. —² praesidentibus add. P. —³ Ypolitus P hic et deinceps; Hippolytus hinc inde V. —⁴ civis romanus christianus B. —⁵ om. P. —⁶ multitudo P. —⁷ (crescebat - deducebat) tunc inter eos adveniunt multi ex paganis qui ad dominum conversi per doctrinam eius et (del.) baptizati sunt. In tempore autem illo erat in

urbe Roma Stephanus episcopus ad quem veniebat beatus Ypolitus nocte et deducebat (prius deducebant) P. —⁷ (ex doctrina sua) om. P. —⁸ ab eo add. P. —⁹ Mummio B. —¹⁰ Valeriano imperatori B, qui et om. sequentia ubi de Decio mentio est. —¹¹ pacatissime B. —¹² (esse - qui) quod quidam vir christianus corr. P. —¹³ (m. plebs c. r.) media civitas romana P. —¹⁴ deserit corr., prius deseruit P. —¹⁵ corr., prius desolantur P. —¹⁶ (r. g.) g. r. P. —¹⁷ corr. P.

(1) De Maximo praefecto, supra *Comm. praev.* nn. 3, 4, annot. 3.

- PASSIO pit monitionibus sanctis et eruditione scripturarum omnes imbuere, et¹ gentiles, ut² a cultura deorum suorum³ recederent⁴ persuadebat dicens: « Filioli mei, audite me peccatorem, dum tempus habemus operemur bonum de nobis ipsis. Tamen commoneo, ut unusquisque nostrum tollat crucem suam et sequatur dominum nostrum Iesum Christum, qui dignatus est nobis dicere: Ioh. 12, 25. Qui amat animam suam perdet illam, qui autem perdidit animam suam⁵ inveniet eam in aeternum⁶. Unde rogo omnes vos, ut si quis vestrum habet amicum aut propinquum paganum, non moretur eum ad me deducere⁷ ut baptizetur. » Tunc beatus Hippolytus misit se ad pedes beati Stephani episcopi⁸ dicens: « Pater bone, ego rogo te, habeo enim nepotem meum et germanam eius adhuc paganos, tamen innocentes et parvulos, quos ego nutrevi. Est autem hic parvulus annorum plus minus decem, puer nomine Neon⁹, puella autem iuvenula nomine Maria¹⁰ annorum tredecim, qui me in absconditis frequenter requirunt, missi¹¹ a parentibus suis¹² qui sunt secundum carnem fratres mei; sed mater eorum adhuc¹³ pagana est nomine Paulina, pater vero christianus nomine Hadrias¹⁴, pro quorum desiderio cupio animas eorum redimi. » Dixit autem beatus Stephanus episcopus: « Frater et quare tardas? » Respondit Hippolytus: « Ut et¹⁵ matrem eorum perducam cum¹⁶ spontanea voluntate¹⁷. » Beatus Stephanus dixit: « Ergo audi consilium meum, et fac ut quando ad te¹⁸ missi fuerint¹⁹ hos²⁰, quos tu dicis nepotes tuos, retine apud te²¹, ut tardantes redire ad domum suam²² veniant parentes eorum ad te²³, et dum venerint, nos ambo hortemur²⁴ eos ne pereant, sed vivant in aeternum. »
- Hadriam, Paulinam et filios* 3. Post biduum autem transactum mittuntur a patre suo Hadria Neon et Maria¹ ad avunculum suum Hippolytum, ut panes ei aut aliqua deferrent² victualia. Et venerunt in quendam locum cryptae, ubi consueverant³ venire Neon et Maria ad Hippolytum. Tunc Hippolytus tenens amplexatus est eos⁴, et currens nuntiavit beato Stephano episcopo. Veniens autem sanctus Stephanus⁵ invenit parvulos; quos amplectens⁶ tenuit⁷ simul consolans⁸ eos. Et dum eos iam triduo apud se haberent, currentes⁹ parentes ad eos¹⁰ invenerunt eos congregatos cum multis christianis. Quos cum vidisset beatus Stephanus gaudens amplexatus¹¹ est eos dicens¹²: « Filii,
- recordamini diem iudicii, quia hoc temporale est quod videmus¹³; sed speramus nos redimi per aquam et Spiritum sanctum, ut aeterno regno¹⁴ fruamur. De qua re commoneo ut derelinquatis idola manufacta¹⁵ et muta, quae vos bene¹⁶ nostis quia¹⁷ nihil prosunt sed¹⁸ ad perditionem facta sunt animarum. » Haec dicens beatus Stephanus abiit¹⁹.
4. Tunc Hippolytus¹ dixit eis²: « Fratres mei et nepotes³ mei, recedite a fallacia daemonum; quia vos nostis me dereliquisse⁴ grandem facultatem parentum et epulas, et in hoc glorior quod videtis. » Respondit⁵ Hadrias et dixit: « Et filios⁶ nostros quos educavimus una nobiscum, quomodo derelinquimus inopes et pauperes, ut in gladii furore simul pereamus? » Respondit Hippolytus: « Hoc non perire, sed renasci credatis⁸. » Respondit Hadrias: « Timeo ne facultatem quam de Graecia huc⁹ attulimus¹⁰ peregrini cum filiis nostris pariter et sanguine¹¹ amittamus. » Paulina uxor Hadriae¹², quae erat adhuc gentilis, dixit ad Hippolytum fratrem suum: « Bene nosti quia nos non venimus in hanc urbem¹³, nisi ut videremus templum Capitolii invicti Iovis, et immolaremus¹⁴ diis nostris; sufficit tibi quod¹⁵ deseruisti vota tua; quid¹⁶ nostra obscurare festinas et filios nostros morti tradere? » Tunc Hippolytus dixit ad Paulinam uxorem Hadriae: « Soror sapiens, audi me; facultates istae terrenaes impedimenta sunt vitae aeternae. » Paulina respondit: « Ergo impedimentum est vivere clare, et melius est nobis¹⁷ in obscuris et abditis habitationibus cum timore et nuditate et fame vivere¹⁸? » Hippolytus dixit ad eam: « Dominus Deus, qui fecit coelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt, ipse promisit in hoc saeculo centuplum nos recipere¹⁹ quod perdimus, et vitam aeternam donare. » Paulina dixit: « Et quid de voto nostro erit quod nos²⁰ in mare promissimus reddituros cum filiis nostris in Capitolio? » Hippolytus dixit: « Quare non²¹ consideras, quia vota, quae dicis, simul promissimus? Ego tamen quod melius vidi amplexatus²² sum; et non adoro lapides et sculptilia muta²³, sed cognovi Deum vivum et verum, cui me tradidi, et baptizatus sum in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, et vivo et poeniteor²⁴ de antiqua ignorantia, quam in incredulitate²⁵ mea habui²⁵. » Tunc Hadrias vir Paulinae dixit ad Hippolytum: « Unum hominem mihi ostende, qui haec asse-

2. —¹ et alios P. —² om. P. —³ idolorum add. P. —⁴ recedere // // // corr. P. —⁵ propter me add. P. —⁶ (eam in aeternum) illam P. —⁷ adducere P. —⁸ (b. S. ep.) eius P. —⁹ corr. P. prius Neonem. —¹⁰ (nomine Maria) om. P. —¹¹ corr. P. —¹² om. P. —¹³ om. P. —¹⁴ Adrias et ita saepe deinceps P. —¹⁵ del. V. —¹⁶ om. P. —¹⁷ voluntate // // P. —¹⁸ (ad te) // // // P. prius scriptum erat autem. —¹⁹ fuerunt corr. P. —²⁰ hi corr. P. —²¹ (retine - te) retineas corr. P. —²² (ad. d. suam) ad parentes suos // // P. —²³ me P. —²⁴ (et dum - hortemur) et ego et tu dum eos viderimus ortabimur P.

3. —¹ (mittuntur - Maria) mittit // // pater suus // // Adrias // // Neonem et Mariam corr. P. —² deferant corr. P. —³ (ubi consueverant) in quo // // consueti erant P. —⁴ amplexus est eum P. —⁵ episcopus add. P. —⁶ amplectentes corr. P. —⁷ tenuerunt // // // P. —⁸ consolantes P. —⁹ cucurrerunt P. —¹⁰ eos // // et P. —

¹¹ amplexus P. —¹² et dixit corr. P. —¹³ (t. e. q. v.) q. v. t. e. P. —¹⁴ (aet. r.) corr. P. —¹⁵ falsa P. —¹⁶ (q. v. b.) quia ut vos melius P. —¹⁷ nostis // // P. —¹⁸ nisi P. —¹⁹ (haec - abiit) om. P.

4. —¹ (t. H.) respondit Ypolitus et P. —² om. P. —³ parentes P. —⁴ (vos - dereliquisse) ut melius nostis ego dereliqui P. —⁵ sequentem dialogum inter Hippolytum, Hadriam et Paulinam om. B. —⁶ (et f.) filios enim P. —⁷ per eant corr. P. —⁸ cognosce P. —⁹ corr., prius hic P. —¹⁰ detulimus P. —¹¹ sanguinem P. —¹² Adrie V. —¹³ hanc urbem corr. P. —¹⁴ im-molemus P. —¹⁵ (sufficit - quod) iam quia tu P. —¹⁶ et P. —¹⁷ om. P. —¹⁸ quam gloriam istius vite possidere add. P. —¹⁹ (n. r.) reddere P. —²⁰ om. P. —²¹ amplexus P. —²² om. P. —²³ (et vivo et p.) et dum vivo poeniteo // // P. —²⁴ (in incredulitate) incredulus P. —²⁵ (mea habui) feci P.

A rat²⁶ quae tu dicis : et ego tunc²⁷ faciam quae tu hortaris me²⁸.

ita etiam
Marcellus
et Eusebius

5. Eodem¹ die pergit Hippolytus ad beatum Stephanum² et narravit ei omnia quae gesta fuerant. Tunc beatus Stephanus³ vocavit ad se virum doctissimum Eusebium presbyterum et Marcellum diaconum, quos direxit ad Hadriam et Paulinam. Et dum⁴ venissent una cum Hippolyto monacho, intraverunt in quoddam arenarium⁵ et mittentes vocaverunt Mariam et Neonem cum parentibus suis⁶. Introeuntes vero hii⁷ in arenarium invenerunt Eusebium presbyterum et Marcellum diaconum et Hippolytum monachum. Et dum vidissent eos amplexati sunt invicem cum gaudio magno et osculo sancto. Eadem hora⁸ beatus Eusebius presbyter dixit ad eos : « Expectat vos Christus, ut cum ipso introeatis ad⁹ regnum coelorum. » Respondit Paulina et dixit ad Eusebium presbyterum : « Et quid est regnum coelorum? plus est regnum ipsum¹⁰ quam tantus thesaurus et fabrica Iovis Capitolii? » Eusebius dixit : « Hoc quod videmus homines fecerunt et¹¹ destruetur. Regnum vero coelorum non destruetur quia divinitus¹² est fabricatum. Ibidem vero¹³ aurum non deficit, argentum et lapides pretiosi perpetui sunt, ubi pavementum aureum est sine officulo, ubi est visio angelorum, ubi fames nunquam dominatur. Ibi¹⁴ satietas integra sine corruptione invenitur; ibi¹⁵ gaudia cum hymnis celebrantur; ibi lux erit; quam sol et luna non illuminat¹⁶, ubi tenebrae nunquam sunt. Haec¹⁷ quam videmus, Capitolii fabrica cum omnibus¹⁸ destruetur¹⁹. Vos autem²⁰ credite, et omnia vobis haec, ut²¹ intimavimus, promitto²² accepturos per dominum Iesum Christum et Spiritum Sanctum. » Hadrias dixit : « Et²³ quae est credulitas? » Eusebius dixit : « Ut non tardetis renasci. » Respondit Paulina dicens : « Et quomodo renasci poterimus qui et filios procreavimus et iam multorum filiorum parentes fuimus, ex quibus vivunt hii duo, et alii quos²⁴ amismus? » Eusebius presbyter dixit : « Fratres mei, hoc dico, ut unusquisque vestrum baptizetur, et mundetur a delictis propriis. » Et dixit Paulina : « Crastinus dies dum²⁵ illuxerit, dabimus vobis responsum. »

qui paralyticum sanat.

6. In ipsa nocte adduxerunt parentes quemdam nomine Pontianum filium suum ad beatum Eusebium presbyterum, qui paralyti¹ morbo occupatus fuerat, et iactaverunt eum ante pedes beati² Eusebii presbyteri, rogantes eum ut bap-

tizaretur; quia iam³ omnia membra eius et lingua⁴ morbo tenebantur⁵. Eadem hora beatus Eusebius flectens genua sua⁶ ad Dominum⁷ dixit : « Domine creator omnium rerum, qui es et qui eras⁷, qui nec initium nec finem habes, respice in opera manuum tuarum ut cognoscant omnes quia tu es dominus⁸ Deus coeli et terrae et maris, per dominum nostrum Iesum Christum filium tuum et Spiritum Sanctum, ut ore suo hic parvulus confiteatur te factorem suum, qui regnas in saecula saeculorum. » Et cum omnes respondissent amen, statim⁹ parvulus surrexit¹⁰, qui iacebat mutus et coepit clamare dicens : « Gloria tibi Domine qui me salvasti. » Et dicebat : « Adiuro te per Deum ne me tardes baptizare. » Et baptizavit eum in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, et sacrificium obtulit pro eo, et participati sunt corpus et sanguinem Christi. Et¹¹ nuntiatum est¹² beato Stephano episcopo; et¹³ gratias agens Deo, venit cum gaudio et consignavit eum.

7. Mane autem facto, venit¹ Hadrias cum Paulina et filiis suis ad arenarium. Et cum vidisset multos christianos et beatum² Stephanum episcopum et puerum ibidem, quem curavit Dominus per baptismum et orationem, et dum interrogarent quid gestum fuisset enarraverunt eis omnia. Mirantes vero mirabilia Domini in sanitate pueri, miserunt se ad pedes beati Stephani episcopi Hadrias et Paulina cum filiis suis Neone et Maria petentes³ ut baptizarentur. Hoc videns beatus Hippolytus gratias agens Deo dixit ad beatum Stephanum episcopum : « Domine sancte, ne tardes eos baptizare. » Beatus Stephanus episcopus dixit : « Compleantur solemnia, et interrogatio celebretur, si vere credunt; ut nulla trepidatio in corde eorum remaneat et baptizentur. » Hippolytus dixit : « Beatissime pater, interroga eos viriliter. » Dixit beatus Stephanus ad eos : « Videte filii, si ex toto corde creditis. » Respondit Paulina et dixit : « Nos credimus, et vere credimus, quia cognovimus pueri salvationem; rogamus, salva animas nostras. » Eadem die indixit eis ieiunium usque ad vesperum et catechizavit omnes, et baptizavit eos in nomine Trinitatis. Et posito signaculo Christi⁴, obtulit pro eis sacrificium, et participati sunt omnes. Et discessit beatus Stephanus episcopus.

8. Coeperunt Hadrias et Paulina una cum filiis suis Neone et Maria et presbytero Eusebio atque Marcello diacono et Hippolyto monacho simul

PASSIO

Hadriam
et suos

baptizat
Stephanus.

²⁶ (h. a.) a. h. P. — ²⁷ om. P. — ²⁸ (h. me) festinas impleri P.

5. — ¹ denique add. P. — ² episcopum add. P. — ³ episcopus add. P. — ⁴ cum P. — ⁵ (monacho - arenarium) invenerunt eos in quo//dam arenario P. — ⁶ (et - suis) cum filiis suis Maria et Neone // sedentes P. — ⁷ om. P. — ⁸ (invenerunt - hora) Eusebius presbyter et Marcellus diaconus et Ypolitus monachus et (del.) viderunt eos sedentes et (supra lin. corr.) amplexi sunt eos cum gaudio magno se osculantes tunc P. — ⁹ in P. — ¹⁰ caelorum P.; dialogum cum Eusebio om. B. — ¹¹ quod P. — ¹² (regnum - divinitus) et quod divina manu P. — ¹³ om. P. — ¹⁴ (visio - ibi) est gaudium et laetitia ubi angeli exultant et hymnum Deo decantant ubi fames nunquam nominatur ubi P. — ¹⁵ ubi P. — ¹⁶ (quam - illuminat) P. — ¹⁷ nam P. — ¹⁸ (cum omnibus) omnis P. — ¹⁹ corr., prius destruentur

P. — ²⁰ tantum P. — ²¹ quae P. — ²² promittimus corr. P. — ²³ om. P. — ²⁴ (ex - quos) vivunt enim hii duo et alios // P. — ²⁵ cum P.

6. — ¹ paralyticus P. — ² om. P. — ³ (quia iam) qui etiam P. — ⁴ linguam P. — ⁵ teneret prius teneretur P. — ⁶ et (del.) oravit add. P.; haec contracta sunt in B. — ⁷ et add. P. — ⁸ om. P. — ⁹ in ipsa hora add. P. — ¹⁰ (p. s.) surrexit parvulus P. — ¹¹ (per Deum - et) beate Eusebi baptiza me in nomine patris et filii et spiritus sancti; tunc catechizavit eum in nomine sancte trinitatis et sacrificium optulit Deo et participati sunt omnes P. — ¹² autem add. P. — ¹³ qui corr. supra lin. P.

7. — ¹ venerunt P. — ² hic hiatus in codice P uno folio avulso. — ³ supra lin. alia manu V. — ⁴ vocavit puerum Neonem et puellam Mariam add. B.

in

PASSIO in eadem cripta habitare, et omnibus diebus ac noctibus in oratione et ieiuniis et voce psallentium permanere. Ab eadem die coeperunt Hadrias et Paulina una cum filiis suis de facultatibus propriis pauperibus erogare. Et dum multi gratias agerent de eleemosynis eorum, divulgatum est Valeriano dicentes ei: « Quia sunt Graeci in hac civitate qui seducunt populum dantes pecunias ut non offerant diis. » Hoc audiens Valerianus iussit per universam civitatem perquiri: ut quicumque eos inveniret mediam partem honorum eorum¹ acciperet. Et dum per multos dies inquisitio operaretur, post dies triginta sex venit quidam Maximus nomine, commentariensis, ad Valerianum dicens: « Da mihi potestatem perquirendi ut, si eos invenero, mediam facultatem eorum accipiam². » Tunc Maximus, accepta potestate, finxit se christianum et quasi egentem; et veniens ad aram Carbonariam³ in Coelio monte (1) sedens et quasi mendicans coepit eleemosynam petere. Beatus Hadrias, cum circumiret loca vel regiones, venit ad eundem locum ubi Maximus sedebat quasi christianus et mendicabat; et dum videret eos transeuntes et erogantes pecunias ad egenos, sic dixit Maximus: « Per Christum, quem credo, rogo vos ut faciatis misericordiam super egestatem meam. » Tunc videntes eum dixerunt ei: « Frater, videmus in effigie tua, quia nobilis es natus; sed si indiges, veni nobiscum. »

9. Ille autem cum sequeretur eos, venerunt ad quemdam locum; et dum introissent domum, subito Maximus arreptus a daemonio, coepit clamare dicens: « Viri Dei, ego divulgator vester fui, et ecce video super me ignem obscurissimum; orate pro me, quia crucior igne. » Eadem vero hora miserunt se omnes in oratione propter Maximum quia fortiter in terra volutabatur. Illis vero orantibus et plorantibus sanus factus est Maximus. Et dum levatus fuisset Maximus de terra, coepit clamans dicere: « Pereat Valerianus et amici eius et qui confidunt in daemoniis; unde rogo vos, beatissimi, ut baptismum percipiam. » Tunc beatus Stephanus perquirens ab eo, ob quam causam arreptus fuisset⁴, narravit ei omnia monita Valeriani. Eadem vero hora catechizavit eum in nomine Trinitatis et coepit Maximus rogare cum lacrimis ut baptizaretur. Cumque baptizatus fuisset, coepit Maximus habitare cum sancto Stephano episcopo. Post dies viginti quattuor⁵ requiritur Maximus commentariensis. Et cum inventus non fuisset, nuntiatum est

Valeriano christianum eum factum et baptizatum. Et missis aliis ex scrinio ad domum eius, invenerunt eum in oratione iacentem in terra; et levantes eum tenuerunt et adduxerunt ad Valerianum. Cui ita dixit Valerianus: « Sic caecatus es pecuniis ut promissionibus tuis me falleres? » Respondit Maximus: « Ego caecus hactenus extiti, sed nunc illuminatus sum. » Tunc dixit Valerianus: « Et quae est illuminatio? » Respondit Maximus: « Credere in dominum Iesum Christum: quia Christus, qui natus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine, ipsa est lux. » Hoc dicto, iussit Valerianus per pontem eum praecipitari. Cuius corpus collegit beatus Eusebius presbyter et sepelivit in cimiterio Calixti via Appia(2) sub die tertio decimo kalendarum decembriarum⁶.

10. In ipsis autem diebus coepit summo studio requirere Valerianus Hadriam, de quo tanta audiebat facta. Et divulgatus⁷ est ei in quodam coenaculo cum filiis et coniuge sua et Eusebio presbytero una cum Hippolyto monacho. Et dum misisset milites septuaginta tenuit eos, et adduci iussit, et mitti⁸ eos in custodia publica⁹. Post dies vero decem, praecipit Valerianus ut⁴ praesentarentur⁵. Et praesentati omnes⁶ in foro Traiani⁷, iussit sibi⁸ tribunal parari. Audiens autem hoc Marcellus diaconus⁹ currens obtulit se in conspectu Valeriani dicens: « Quare tenentur a te¹⁰ veritatis amici? » Respondit quidam Secundianus togatus¹¹ et dixit: « Hic christianus est sicut et isti. » Iussit autem Valerianus ut singillatim¹² introirent. Et intromissus Eusebius presbyter, interrogavit eum¹³ dicens: « Tu es qui conturbas civitatem? Tamen declara¹⁴ nomen tuum. » Eusebius respondit: « Eusebius peccator¹⁵ presbyter¹⁶. » Et praecipit Valerianus segregari eum et intromitti Hadriam¹⁷. Et introductus Hadrias ante eum¹⁸ interrogavit eum dicens: « Die nobis nomen tuum. » Hadrias¹⁹ respondit: « Hadrias peccator¹⁵. » Valerianus dixit: « Ipse es²⁰ quem ego requirens <eram²¹>; vel tardius pervenimus ad te: dic tamen²² ex quo iure tibi abundantia divitiarum et²³ pecuniarum enormitas²⁴ innumerabilis²⁴, ut seducas populum; declara nobis. » Respondit Hadrias: « In nomine domini mei Iesu Christi de paupertate et labore parentum meorum²⁵. » Valerianus dixit: « Ergo si parentum hereditates tibi²⁶ derelictae²⁷ sunt, tu ipse²⁸ utere²⁹, quia non ad subversionem

Maximus commentariensis

ad fidem convertitur

C

et in aquas praecipitatur.

Valerianus reliquos.

E

F

8. —¹ corr., prius meorum V. —² (dicentes accipiam) om. B. —³ aream Carbonianam B, in margine addit al. Carbonariam.
9. —¹ et add. V. —² post multos dies B. —³ XIII kal. februarias B. Cf. supra p. 92, n. 8.
10. —¹ divulgatum P. —² (adduci - mitti) adfectos iussit mitti P. —³ custodiam publicam P. —⁴ ante se add. P. —⁵ corr., prius praesentarentur et add. omnes P. —⁶ sunt P. —⁷ et add. corr. supra lin. P. —⁸ ibi P. —⁹ et add. corr. P. —¹⁰ (a te) innocentes P. —¹¹ (Sec. t.) togatus Sec. P. —¹² (hic - singillatim) tu

autem quis es? Marcellus dixit: Christianus sum sicut et isti; dixit autem Valerianus ut singillatim (prius singulatim) P. —¹³ Valerianus add. P. —¹⁴ nobis add. P. —¹⁵ dicor B. —¹⁶ (Eusebius - presbyter) et respondit Eusebius presbyter P. —¹⁷ (et intromitti Hadriam) om. P. —¹⁸ corr., prius eum et P. —¹⁹ qui P. —²⁰ iste est P. —²¹ supplevi, om. V. P. —²² (dic tamen) om. P. —²³ aut P. —²⁴ corr. P. —²⁵ hoc egimus add. P. —²⁶ (parentum - tibi) hereditas tibi parentum utenda P. —²⁷ derelicta corr. P. —²⁸ P; te ipso V. —²⁹ debes uti //// P.

(1) Arae (areae?) Carbonariae, in Coelio monte, nullum est penes antiquos scriptores vestigium. JORDAN, *Topographie der Stadt Rom im Alterthum*, t. II, p. 120; DE ROSSI, *Roma Sotterranea*

p. 204. — (2) De epitaphio LOCUS MAXIMI, quod huius martyris esse existimabat Baronius. DE ROSSI, *Roma Sotterranea*, t. II, p. 180; t. III, p. 205.

generis.

A generis humani expendere debes.» Hadrias³⁰ dixit³¹: «Ego ad meam et filiorum meorum utilitatem³² expendo, et integre et³³ sine fraude utor.» Valerianus dixit: «Habet³⁴ filios vel coniugem³⁵?» Respondit Hadrias³⁶: «Hic sunt mecum catenati.» Valerianus dixit: «Introducuntur.» Et introducta est³⁷ ante Valerianum³⁸ Paulina cum filiis suis Neone³⁹ et Maria⁴⁰; sequebatur eos et Marcellus diaconus⁴¹.

adduci
iubet

11. Valerianus dixit: «Ista est coniux tua et hii¹ filii tui?» Respondit Hadrias: «Ipsi sunt.» Valerianus dixit: «Hii² duo qui sunt?» Respondit Hadrias³: «Hic beatus Marcellus diaconus, hic autem frater meus servus Christi singularis⁴.» Valerianus dixit⁵ ad Marcellum diaconum et ad Hippolytum monachum: «Dicite ex ore vestro quo nomine vocamini⁶.» Marcellus⁷ respondit⁸: «Marcellus peccator⁹ diaconus.» Item dixit Valerianus ad Hippolytum: «Declara nobis et tu nomen tuum.» Hippolytus dixit: «Hippolytus servorum servus¹⁰ Christi (1).» Tunc Valerianus iussit Paulinam et filios eius segregari, et dixit ad Hadriam: «Divulga thesauros cum his¹¹ quibus intromissus es et sacrificia diis et vivite; nam si non sacrificaveritis¹², citius¹³ exhalabitis amittendo vitam vestram.» Respondit Hippolytus: «Nos amisimus vana consilia et invenimus veritatem, quam¹⁴ meriti non fuimus.» Valerianus dixit: «Dicite nobis quae contentio fuit amissionis.» Responderunt omnes tres¹⁵: «Ut proiceremus vana¹⁶ idola et falsa et muta, et inveniremus dominum coeli et terrae et maris et abyssi Christum filium Dei¹⁷ quem credimus¹⁸.» Iratus Valerianus iussit omnes iterum¹⁹ in custodia²⁰ publica²¹ mancipari²² et non separari. Et ducti vineti missi sunt in custodia Mamertini²³.

et variis
tormentis
affligit.

12. Post triduum, consilio habito cum togatis suis Secundiano et Probo¹ cogitaverunt² ut primo pecunias darent, et sic coharentur ad sacrificandum. Et iussit Valerianus post triduum, nocte³ in Tellude⁴ (2), omnia genera tormentorum praeparari. Et veniens post triduum nocte⁵ in Tellude⁴, cum omnibus generi-

bus tormentorum⁶ ante templum Palladis; ibi iussit⁷ sibi tribunal parari et⁸ togatis suis: et noctu intromissi⁹ omnes vineti catenis excepto¹⁰ Neone¹¹ et Maria infantulis. Et sedens Valerianus cum togatis suis, iussit introduci eos ante conspectum suum, et praecepit¹² omnia genera tormentorum ostendi dicens: «Omnia haec tormenta in vobis¹³ exerceri praecipio si non feceritis quae iubeo.» Et dixit cum furore nimio Valerianus ad Hadriam: «Declara nobis thesauros et vive.» Respondit Hadrias cum fratribus suis¹⁴ et dixit: «Si thesauros quaeris, potes vivere¹⁵.» Respondit¹⁶ Valerianus: «Date ignem in aram¹⁷ ante deam Palladem ut sacrificii tura incendant¹⁸.» Omnes autem expuentes deridebant Valerianum. Respondit Secundianus togatus et dixit ad Valerianum: «Exuant¹⁹ eos²⁰ vestimentis, et nudos affligant²¹ fustibus.» Tunc in eadem nocte sunt²² extensi nudi Eusebius presbyter et Marcellus diaconus et²³ Hippolytus monachus et²⁴ Hadrias et Paulina, et²⁵ in conspectu^E filiorum fustibus mactabantur extensi²⁶. Eadem hora cum caederetur beata Paulina in conspectu Valeriani²⁴ emisit spiritum. Hoc videns Valerianus territus est et cum furore dixit: «Elevate eos a terra.» Et cum levati fuissent iussit Eusebium et Marcellum capitis subire sententiam²⁷. Qui vero ducti ad Petram Sceleratam iuxta amphitheatrum, ad lacum Pastoris (3), ibidem decollati sunt beatus Eusebius presbyter et Marcellus diaconus, sub die tertio decimo²⁸ kalendarum novembriarum. Corpora vero ipsorum derelicta sunt canibus. Corpus vero beatae Paulinae iactatum est et veniens quidam²⁷ Hippolytus²⁸ (4) noctu²⁹ collegit corpora eorum, et sepelivit via Appia ex praecepto sancti Stephani episcopi, milliario ab urbe Roma primo in arenario, ubi frequenter conveniebant. Beatum vero Hadriam et Hippolytum³⁰ in custodia retrudi praecepit³¹, et filios Hadriae Neonem et Mariam.

PASSIO

Paulinae,
Eusebii et
Marcelli,

Neonis et
Martaе,

13. Post dies septem¹ iussit Valerianus Secundiano togato suo ut pecunias perquireret ab Hadria². Et iussit ut Secundiano traderentur discuti. Et traditus est Secundiano togato

³⁰ corr., prius Hadria P. — ³¹ respondit P. — ³² humilitatem P. — ³³ om. P. — ³⁴ et habes P. — ³⁵ corr. P. — ³⁶ (r. H.) H. r. P. — ³⁷ introducti P. — ³⁸ (ante Valerianum) intra velum B. — ³⁹ corr., prius Neonem P. — ⁴⁰ corr., prius Mariam. — ⁴¹ (sequebatur - diaconus) sequebantur et Marcellum diaconum P.

11. — ¹ om. P. — ² hi P. — ³ (r. H.) H. r. P. — ⁴ om. P. — ⁵ (V. dixit) tunc autem dixit Valerianus P. — ⁶ dicamini P. — ⁷ diaconus add. P. — ⁸ dixit P. — ⁹ dicor M. B. — ¹⁰ servus servorum P. — ¹¹ cum his cum corr. P. — ¹² (si - sacrificaveritis) P; om. V. — ¹³ cito P. — ¹⁴ P; qua V. — ¹⁵ om. P. — ¹⁶ vanam gloriam et corr. P. — ¹⁷ (Christum - Dei) dominum Jhesum Christum filium Dei vivi P. — ¹⁸ tunc add. P. — ¹⁹ om. P. — ²⁰ custodiam iterum P. — ²¹ om. P. — ²² sub uno add. P. — ²³ custodiam Mamertini P, prius custodia Mamertina; custodia Mamurtini V.

12. — ¹ corr., prius Secundianum et Probum

(1) De formula *Servus servorum Dei* et similibus breviter disseruimus in *Bullcev Zbornik*, p. 377-78. — (2) De loco dicto in *Tellude*, *Anal. Novembris Tomus IV*.

P. — ² hoc cogitaverunt P. — ³ noctu corr. P. — ⁴ tellure P. — ⁵ noctu corr. P. — ⁶ (cum - tormentorum) om. P. — ⁷ om. P. — ⁸ cum P. — ⁹ intromissis corr. P. — ¹⁰ exceptis P. — ¹¹ corr., prius Neonem P. — ¹² eis add. P. — ¹³ vos P. — ¹⁴ om. P. — ¹⁵ (potes vivere) minime invenis P, nonnulla hoc loco deesse patet. — ¹⁶ dicit eis P. — ¹⁷ ara /// corr. P. — ¹⁸ incenduntur P. — ¹⁹ exuantur corr. P. — ²⁰ del. corr., prius eis P. — ²¹ afflige P. — ²² om. P. — ²³ (monachus et) om. P. — ²⁴ filiorum P. — ²⁵ (iussit - sententiam) iussit eos ut Eusebium et Marcellum capitis subire sententiam ita prius P, sed corr. iussit ut Eusebius et Marcellus capitis subirent sententiam. — ²⁶ sub die XIII^m P. — ²⁷ om. P. — ²⁸ Ippolitus V; Hippolytus qui et diaconus B. — ²⁹ nocte P. — ³⁰ Yppolitus V; nonnulla hoc loco reseculit B. — ³¹ (beatum - praecepit) tunc praecepit ut (del.) Ypolitum custodię recludi P.

13. — ¹ VII^m denique dies P. — ² corr., prius Hadriam P.

Boll., t. XVI, p. 232-35. — (3) De his diximus in *Anal. Boll.*, t. XVI, p. 230-32. — (4) Hippolytus ille recurrit infra, c. 14.

PASSIO Hadrias et filii eius Neon et Maria cum Hippolyto. Tunc Secundianus suscepit eos in domum suam, et blandis sermonibus alloquebatur eos dicens: « Hadria, consulite vobis⁴ et nolite perdere vos ipsos et flores⁵ filiorum⁶. Date thesauros et sacrificate et vivite, et nolite perdere dies vestros. » Responderunt Hadrias et Hippolytus dicentes: « Nos aurum et argentum non habemus; quia, quod habuimus, in pauperes expendimus. Tamen thesauri nostri animae nostrae sunt, quas perdere nullatenus volumus⁷; tu fac quod tibi praeceptum est. » Secundianus dixit: « Date in conspectu eorum⁸ filios⁹ et extendite eos et caedite virgis. » Quibus clamabat pater: « Constantes estote, filii. » Et dum¹⁰ diu caederentur nihil aliud clamabant, nisi: « Christe adiuva nos¹¹. » Tunc iussit parci filiis et praecepit ut Hadrias et Hippolytus¹² mactarentur¹³. Illi autem¹⁴ cum gaudio clamabant: « Gloria in excelsis Deo. » Tunc iussit ad latera eorum lampadas¹⁵ supponi cum flammis¹⁶. Hippolytus vero clamabat: « Fac quod facis¹⁷. » Secundianus dixit: « Sacrificate, et¹⁸ consensum praebete dicentes: facimus. » Illi autem vultu alacri dicebant¹⁹ ad filios²⁰: « Ecce epulas sine corruptione. » Secundianus togatus dixit: « Cito leventur a terra, et ducantur ad Petram Sceleratam (1) Hippolytus et Hadrias, et si non consenserint in conspectu ipsorum filii eorum occidantur²¹. » Et ducti ad Petram Sceleratam, in conspectu Hadriae et Hippolyti gladio sunt consumati Neon²² et Maria. Et iactati sunt in eodem loco sexto kalendas novembris. Quorum corpora collegit noctu sanctus²³ Stephanus episcopus²⁴, et sepelivit in ipsa via Appia milliario ab urbe Roma primo in arenario ipso ubi consueverant convenire.

Hadriae et Hippolyti supplicium.

14. Post dies¹ octo nuntiavit Secundianus Valeriano omnia quae gesta fuerant, et quomodo reservasset² Hadriam et Hippolytum. Et tunc praecepit ei³ Valerianus ut fortiter requireret⁴ thesauros, et coartaret⁵ eos ut sacrificent. Eodem tempore, iussit Secundianus togatus⁶ in circo Flammineo⁷ tribunal sibi parari, et adduci Hadriam et Hippolytum⁸ victos⁹ catenis sub voce praeconia dicente¹⁰: « Hii sunt, qui evertunt civitatem sacrilegi. » Et dum introducti fuissent aspectibus eius, iussit Secundianus in conspectu eorum tripodam deferri et tura. Quibus ita dixit: « Date thesauros per quos in errorem omne vulgus¹¹ inducebatis. » Respondit Hadrias et Hippolytus: « Nos Christum praedicamus, qui nos de errore dignatus est liberare, non¹² ut homines occideremus, sed ut vivificaremus. » Secundianus togatus dixit: « Iam deponite pertinaciam vestram¹³, et facite quod principes praecipiant¹⁴. » Responderunt sancti¹⁵ et dixerunt: « Nos deposuimus mendacium, et sumus veri domini Iesu Christi servi¹⁶. » Secundianus togatus dixit: « Et quo pacto Christo servitis, qui thesauros absconditis? Nam Christus vester¹⁷ dixit, ut thesauros et omnia renuntietis et sic servire¹⁸ sibi. » Responderunt Hadrias et Hippolytus: « Nos semel renuntiavimus¹⁹ et servi sumus, si tamen mereamur, domini nostri Iesu Christi²⁰. » Eadem hora Secundianus iussit ut maxillas eorum cum plumbatis diutissime caederent, sub voce praeconia²¹: « Sacrificate diis²² tura incendentes. » Hippolytus cruentatae sanguine clamabat: « Fac, miser, quod facis, noli cessare. » Secundianus togatus iussit caedentibus parci. Et dixit ad eos: « Iam consulite vobis ipsis; ecce parco stultitiae vestrae vel dicite vos facturos, ut tanta²³ tormenta relaxentur vobis. » Responderunt Hadrias et Hippolytus dicentes: « Nos parati sumus omnia sustinere tormenta, quia quod tu iubes vel princeps tuus nunquam facturi sumus. » Eadem hora²⁴, ut placeret Valeriano, misit ad eum, et detulit ei quod²⁵ gestum fuisset. Cui Valerianus hoc mandavit²⁶: « Consume eos citius in conspectu populi. » Et praecepit eos adduci ad pontem Antonini (2) et plumbatis caedi diutissime, usque ad consumptionem eorum. Et dum diu caederentur²⁷ emiserunt spiritum. Et relicta sunt²⁸ corpora in eodem loco iuxta insulam Licaoniam (3). Et venit quidam Hippolytus diaconus²⁹ noctu et collegit corpora eorum et³⁰ sepelivit via Appia³¹ ex praecepto sancti Stephani³² episcopi³ milliario ab urbe Roma primo, iuxta corpora sanctorum in arenario, ubi frequenter conveniebant, sub die quinto idus novembris³³.

³ (ut Sec. - dicens) Secundiano ut si non sacrificarent (corr.) diis diversis poenis eos mactarent susceptis autem eis (corr.) in domo sua blandis [////] (prius eos?) sermonibus loquebatur dicens P. — ⁴ ipsis add. P. — ⁵ florem corr. P. — ⁶ vestrorum add. P. — ⁷ possumus P. — ⁸ eius P. — ⁹ filius huius P. — ¹⁰ cum P. — ¹¹ om. P. — ¹² corr., prius Ypolitum P. — ¹³ mactarentur in conspectu filiorum P. — ¹⁴ (illi autem) qui cum diu caederentur P. — ¹⁵ ardentes add. P. — ¹⁶ cum flammis om. P. — ¹⁷ noli cessare add. P. — ¹⁸ aut vel P. — ¹⁹ clamabant dicentes P. — ²⁰ ad filios P, et prius etiam V, sed erasum. — ²¹ (in conspectu - occidantur) filii eius (corr.) in conspectu illius occidantur P. — ²² corr., prius Neonem P. — ²³ beatus P. — ²⁴ quorum corpora collecta a fidelibus sepulta sunt etc. B.

14. — ¹ vero add. P. — ² reservasset P. — ³ om. P. — ⁴ ab eis (prius ab eo?) add. P. — ⁵ corr.,

prius coartarent P. — ⁶ togatus [////] P. — ⁷ flammineo P. — ⁸ corr., prius Hadrias et Ypolitus P. — ⁹ corr., prius vincti P. — ¹⁰ dicentes P. — ¹¹ corr., prius omnem vulgum P. — ¹² corr; P. — ¹³ malam P; locum suppressit B. — ¹⁴ (pr. pr.) praecipimus P. — ¹⁵ (resp. sancti) om. P. — ¹⁶ (et - servi) sumus vero domino servientes P. — ¹⁷ om. P. — ¹⁸ (renuntietis - servire) renuntiata servire P. — ¹⁹ corr. V; enuntiavimus P. — ²⁰ corr., prius domino nostro I. Christo V; domino Iesu Christo P. — ²¹ (iussit - praeconia) dixit ministris ut maxillas eorum cum plumbatis diutissime caederentur sub voce praeconia dicentes P. — ²² om. P. — ²³ aliquanta P. — ²⁴ corr. P, prius add. praecepit. — ²⁵ quid P. — ²⁶ dicens add. P. — ²⁷ exalati add. P. — ²⁸ corr. supra lin. P. — ²⁹ Romanae ecclesiae add. B. — ³⁰ corr. supra lin. P. — ³¹ (s. v. A.) v. A. s. P. — ³² (ex pr. S. Stephani) om. B. — ³³ conveniebant [////] [////] V idus novembrii corr. P.

(1) Supra, ad c. 12, p. 97, annot. 3. — (2) Pons Aurelius etiam pons Antonini dictus, nunc Ponte Sisto, a Sixto IV p. m. qui illum renovavit. JORDAN, *Topographie der Stadt Rom im Alterthum*,

t. I, 1, p. 417; t. II, p. 192. — (3) Insula Tiberina iam saec. V, ut videtur, Lycania vulgo dicebatur. M. BESNIER, *L'île Tibérine dans l'Antiquité* (Paris, 1902), p. 76-87.

De Mar-
tana et
Valeria.

15. Post menses vero novem, venit ¹ Romam ² de genere eorum quaedam femina, nomine Martana ³, natione Graeca cum filia sua nomine Valeria christianissima ⁴, tamen ex gentibus ⁵ Graecorum ⁶, requirentes eos. Et cum ⁷ audissent et cognovissent quia omnes martyrio consummati sunt ⁸ pro fide Christi, gavisae sunt et gaudio magno repletae ⁹ venerunt ad beatum Stephanum episcopum, et miserunt se ad pedes eius ut demonstraret eis ubi sepulta erant corpora sanctorum ¹⁰. Et dum invenissent locum ¹¹ diebus vitae suae omni tempore erant

ibi ¹² vigiliis et orationibus insistentes ¹³. Et dum complerentur dies vitae eorum post ¹⁴ annos tredecim vitam aeternam adeptae sunt ¹⁵. In eodem loco persecutio imminabat. Exierat enim edictum ut nullus auderet emere, neque vendere panem, neque haurire aquam nisi prius sacrificasset. Hoc tempore iam dicta Martana cum filia eius mortua, ibique sunt ¹⁶ sepultae ¹⁷ quarto idus decembris, in confessione ¹⁸ laetantes in Christo Iesu domino nostro, qui ¹⁹ vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

PASSIO

15. — ¹ corr., prius venerunt P. — ² om. P. — ³ Martina P; Marta B. — ⁴ christianę P. — ⁵ gentilibus P. — ⁶ om. P. — ⁷ dum P. — ⁸ fuissent P. — ⁹ (pro - repletae) gaudio replete P. — ¹⁰ (venerunt - sanctorum) om. B; (sepulta - sanctorum) sepulti erant P. — ¹¹ omnibus add. P. — ¹² (erant ibi) supra lin. V. — ¹³ (omni - insistentes) ibidem permanserunt (corr.) vigiliis

et orationibus insistentes P. — ¹⁴ P; per V. — ¹⁵ (vitam - sunt) om. P. — ¹⁶ (persecutio - sunt) et ipsae P. — ¹⁷ sepultae sunt // P; (vitam - sepultae) reddentes in pace spiritum Deo sepultae ibidem sunt B. — ¹⁸ domini add. P. — ¹⁹ (in- qui) praesente domino nostro Iesu Christo qui cum patre et spiritu sancto P.

B

E

II. CARMEN EPIGRAPHICUM

E sylloge Turonensi ad normam editionis I. B. Rossii. Cf. Comm. praep. num. 7.

OLIM SACRILEGAM QVAM MISIT GRAECIA ¹ TVRBAM
MARTYRII MERITIS NVNC DECORATA NITET
QVAE MEDIO PELAGI VOTVM MISERABILE FECIT
REDDERE FVNREO ² DONA NEFANDA IOVI
HIPPOLITI SED PRIMA FIDES CAELESTIBVS ARMIS
RESPVIT INSANAM PESTIFERAMQVE LVEM ³
QVEM MONACHI RITV TENNVIT SPELVNCA ⁴ LATENTEM
CHRISTICOLIS ⁵ GREGIBVS ⁶ DVLCE CVBILE PARANS
POST HVNC ADRIAS SACRO MVNDATVR ⁷ IN AMNE
ET PAVLINA SVO CONSOCIATA VIRO
XIII K. IVN.

C

F

SVB DIE V ID. NOV. ⁸
NATA MARIA SIMVL CARO CVM FRATRE NIONE
GAVDENTES SACRAM PROMERERE FIDEM
DIVITIAS PROPRIAS CHRISTI PRAECEPTA SECVTI
PAVPERIBVS LARGA DISTRIBVERE MANV
QVORVM PRAECLARIS MONITIS MVLTOQVE LABORE
ACCESSIT SVMMO SANCTA CATERVA DEO
POST ANIMAS CHRISTO TRADENTES SANGVINE FVSO
VT VITAM CAPERENT NON TIMVERE MORI
HORVM VIRTVTES QVEM ⁹ PASSIO LECTA DOCEBIT
RITE SVIS FAMVLIS DISCET ¹⁰ ADESSE DEVM

¹ gracia cod.; emendationes sunt Rossii. — ² funerea cod. — ³ pestifera lucem cod. — ⁴ specunca cod. — ⁵ Christo colis cod. — ⁶ legibus cod. Goettweihensis. — ⁷ mandatus cod. — ⁸ notam temporis et / cum fratre Nif... /romer/ testatur lapidis fragmentum. — ⁹ ouem cod. — ¹⁰ disce cod.

DE

